337. Torpa kyrka, Åkerbo hd.

Pl. 171.

Litteratur: R. Dybeck, ATS 1 (1864), s. 182, Runa (fol.) 1 (1865), s. 89; 2 (1874), s. 7; O. Hermelin, V. Rekarne härads fornlemningar, s. 595; G. Stephens, ONRM 3 (1884), s. 344 f., samma uppsats på danska i »Illustreret Tidende» (Kbhn) $^{22}/_{2}$ 1874 och på svenska (»Ett urgammalt konstverk») i »Runa, minnesblad från Nordiska Museet» (1888), s. 15 f.; H. Hofberg i Västmanlands fornminnesförenings Årsskrift 7 (1912), s. 58 f.; C. G. Eckerberg i »Till hembygden» (1912), s. 104 f.; S. Lindqvist i ATS 22: 1, s. 110.

Äldre avbildningar: Hermelin a. a. (och hos Stephens a. a.); Hofberg a. a.; Eckerberg a. a.; Brate 1901 (ATA).

På södra ytterväggen av Torpa kyrka finnas inmurade fyra block med figurer i relief. Två sitta lågt helt nära marken, två högre upp omkring 1,60 m. från marken. Utrymmet däremellan är fyllt av släthuggna stenar, insatta i senare tid. Vid kyrkans reparation år 1908 visade det sig, att stenarna sutto i ursprungligt läge kring en igenmurad portal, vars tympanon hade gått förlorad genom uppbrytandet av en fönsteröppning. Stenarna ha sålunda bildat infattning kring portalen, som liksom de äldre delarna av kyrkan härrör från den tidigare medeltiden. En femte, mindre sten anträffades under restaureringsarbetena i själva dörröppningen; den har tydligen också tillhört ramverket men brutits loss och kommit med i fyllnadsmaterialet, då portalen murades igen. — De båda nedre stenarna ha skulpturer av djur, sannolikt lejon. På den vänstra av de övre stenarna finnes också ett lejon och därframför en människa i lång kjortel eller livrock med fem längsgående ränder, med obetäckt huvud och utan skägg, och möjligen med gördel kring livet och halsband. Hon håller sin framsträckta hand på djurets huvud och föreställes av allt att döma ridande. Både lejonet och människofiguren ha sina ansikten vända framåt, mot åskådaren, men dragen äro mycket otydliga. »Mannen», säger Dybeck, »påstås af gammalt folk föreställa S:t David. Andre lära tro honom vara — Birger Jarl.» Säkerligen är detta en sen värdelös folktradition, uppkommen därigenom att S:t Davids minne varit knutet till bygden och kyrkan. Stephens menade, att gruppen var symbolisk, i den äldsta kristna tidens stil; Lejonet föreställde »den segrande Kristus», och kvinnan »kyrkan, Kristi brud». På den mot dörröppningen vända sidan av stenen finnes ett skulpterat människoansikte, som förut har varit inmurat i väggen. Den högra av de övre stenarna har tvenne människofigurer: en sittande man med långt hakskägg och toppmössa och framför honom en kvinna. Liknande stenskulpturer från tidig medeltid finnas i Tumbo och Hammarby kyrkor i Rekarne.

Dybeck uppger, att han är den förste, som (år 1860) har iakttagit runskrift på den vänstra övre stenen, »under den tämligen tjocka hinnan af hvitlim, hvarmed stenens hela framsida var öfverdragen, och hvilken i synnerhet fäst sig i ristningen». Att skriften varit svår att upptäcka, framgår av Hofbergs ord: utefter högra kanten finnas »flera små tvärstreck, som vid hastigt påseende likna runor. Att denna likhet dock är tillfällig, synes däraf, att, ehuru strecken äro ganska djupt inhuggna, ingen tydlig runmynd kan uppletas i hela raden».

Inskriften börjar straxt t. h. om människofigurens huvud och går sedan utåt höger och utefter hela högra sidan, mellan stenens ytterkant och konturen av lejonets huvud, framkropp och ben. Stenens höjd är 0,60 m., bredd 0,43—0,48 m.

Inskrift:

+ **oþriti · iauþo- : kikir**
5 10 15

Till läsningen: De två första runorna äro säkra. Av bst i 3 **r** finnes endast nedre delen och ett stycke av övre delen kvar. 4 kan knappast vara annat än **i**. 5 **t** har bst endast på v. sidan, men detta förefaller ristat. T. v. om 6 **i** finnes ett streck liknande nedre bst i **r**, men

om detta är ristat är ej fullt visst. 7—10 **iauþ** är tämligen tydligt. 11 **o** har svag hst med två punkter eller korta streck. Runan 12 är alldeles oviss. 13—17 **kikir** äro delvis mycket otydliga. — Att inskriften är ytterst svårläst framgår av de stora avvikelser, som finnas i Hermelins (och Stephens) och Brates läsningar. Hermelin: **ioþu siki an þais kirku**, vilket Stephens tolkar: »Gjorde Siki på denna kyrka.» Brate: + **oþriti : iauk ekiukr**; han tolkar detta så: »Öd reste, högg Häggjung.»

338. Turinge kyrka, Öknebo hd.

Pl. 172, 173. Pl. 193. Pl. 14: B 1139.

Litteratur: B 1139, L 802, 803. Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, F l 5: 5 s. 53, Mon. Sud., VTh s. 496 f.; P. Dijkman, HA s. 152; O. Celsius, Svenska runstenar 1, s. 344; N. R. Brocman, IW s. 225; J. Ekström, Beskrifning öfver Thuringe församling (tr. 1930), s. 36, 45; brev från J. Ekström till E. M. Fant 1800 (i hs S 113, Uppsala Univ.-Bibl.); R. Dybeck, Runa (fol.) 1 (1865), s. 86, Fornminnen i Södermanland (ATA), s. 505; O. Hermelin, Öknebo härad, s. 3, 5, 10, 39; Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria 1 (1877), s. 6; C. Rosenberg, Nordboernes Aandsliv 1 (1878), s. 118; E. Brate o. S. Bugge, Runverser (ATS 10: 1), s. 148 f., 405; Ad. Noreen, Altschwedische Grammatik (1904), s. 499; O. von Friesen i Fornvännen 1911, s. 120 f.; E. Brate, Sveriges runinskrifter (1922), s. 116; O. von Friesen, Runorna (1933), s. 198.

Äldre avbildningar: Peringskiöld 1686 (originalteckning i F l 5: 5, träsnitt i Mon. Sud., VTh och i B 1139); P. Helgonius (träsnitt sign. P. H. i F l 5: 5); Ekström a. a. (s. 45); Dybeck 1848 (ATA); Hermelin a. a.; Brate 1896, 1922 (ATA); von Friesen a. a.

I *Ransakningarna* 1667—84 finnas följande uppgifter om runstenar i Turinge socken: »1. Vthi Öster Kyrkiogafuelen fins en stor Runesteen. 2. Vthi Wäster Kyrkiodören fins och Een Ruhnesteen lagder till Tryskill. 3. Uthi Östra Kumbla gärde ståår een långh Ruhnesten å Suudh, och underskolat medh een annan Steen. 4. På Ströpsta Skogen, brede widh allemenne wägen, som löper emellan Twringe och Gärna Sochnar, ligger Een Ruhnesteen på Marken, och kallas Käringe Steenen.» De runstenar, som åsyftas, äro tydligen Sö 338, 339, 340 och 342.

Runstenen Sö 338 var sålunda vid slutet av 1600-talet, då vi få de första uppgifterna om den, inmurad i kyrkans östra gavelvägg. Peringskiöld har följande: »Uthan på Turinge Kyrkia i östra gafwelväggen nederst wid grundvalen, finnes en 4 alnars hög Runesten wid kyrkians första anläggning sijdlänges inmurader, som tilförene i de hedniska tiderne warit på frija fältet uprester.» Var stenen ursprungligen har haft sin plats, veta vi tyvärr icke.

Då på 1700-talet det Dahlbergska gravkoret byggdes vid kyrkans östra sida, blev runstenen utbruten ur muren. Den låg först i många år på kyrkogården; sedan blev den, berättar pastor J. Ekström, »laggd til Trappsten vid Västra Körkodörrn just vid ingången. Nu är den af Tjära dels uppfylld, dels af trampning så förnött, att man svårligen skulle kunna afcopiera honom». Så låg den ännu 1830, enligt ett av församlingens kyrkoherde upprättat kyrkoinventarium. Omkring 1840 stod den »lutad mot kyrkans vestra gafvel, sunnan om tornet» och var överdroppad av tjära. Två gånger skall ristningen, enligt Dybeck, under den följande tiden ha varit i fara att alldeles förstöras. År 1864 blev stenen emellertid genom Dybecks försorg inflyttad i vapenhuset (brev till H. Aminson i Södermanlands Fornminnesförenings arkiv). Här blev den till en början uppställd på ett mindre lämpligt sätt, så nära den södra muren, att inskriften å stenens h. smalsida var oåtkomlig. Nu står stenen med järnkrampor fästad vid vapenhusets östra vägg; beklagligtvis döljer den ena krampan ett par runor av inskriften å stenens smalsida.

Röd sandsten. Höjd 2,09 m., bredd (över korsmitten) 1,19 m. En utmärkt vacker häll av rektangulär form med parallella, jämna sidokanter; den övre kanten är svagt bågböjd. Det är